

ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ

ਲਾਭ ਸਿੰਘ*

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਲਿਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਮੰਦਰ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹਨਾਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲ (ਭਾਵ ਧਰਮ ਮੰਦਰ) ਹੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।¹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ, “ਜਿਥੈ ਬਾਬਾ ਪੈਰ ਧਰੈ ਪੂਜਾ ਆਸਣ ਥਾਪਣ ਸੋਆ” ਅਤੇ “ਘਰ-ਘਰ ਅੰਦਰ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੇ ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ” ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ।² ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ-ਜਿਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ, ਸੰਗਤਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਥੇ-ਉਥੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਗਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਪਵਿੱਤਰ ਕੇਂਦਰੀ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ‘ਹਰਿਮੰਦਰ’ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮੌਜੂਦਗੀ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਉਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਆਪਣੇ ਨਵਨਿਰਮਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਅੰਦਰ ਪਾਏ ਪੂਰਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤੀ ਜਾਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਅੰਦਰ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਿਸਚਤ ਤੇ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਆਤਮ ਜਿਗਿਆਸਾ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਗਿਆਨ ਉਪਦੇ ਸ਼ਕ ਆਚਾਰੀਆ, ਰੋਗੀਆਂ ਲਈ ਸ਼ਫਾਖਾਨਾਂ, ਭੁਖਿਆਂ ਲਈ ਅੰਨਪੂਰਣਾ, ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਪੱਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੋਹਮਈ ਦੁਰਗ ਅਤੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।”³

ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰੁੱਸਤ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਇਹ ਧਰਤੀ ਹੈ।⁴ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦਾ ਟਰੇਨਿੰਗ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸੰਗਤੀ ਨਿਤਨੇਮ ਅਤੇ ਇਸ਼ਟ ਉਪਾਸਨਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਘਰ ਜਾਣ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਏਥੇ ਆਪਣੇ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਏ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।⁵

* ਪ੍ਰਿੰ. ਗੁਰੂ ਕਾਸ਼ੀ ਗੁਰਮਤਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ, (ਬਠਿੰਡਾ).

ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਰੱਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਤੀਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਰੱਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਲਈ ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸੂਰਬੀਰ, ਗੁਰਸਿੱਖ, ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਸਮਿਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ, ਨਗਰਾਂ, ਗਲੀਆਂ, ਮੁਹੱਲਿਆਂ, ਵਿਭਿੰਨ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਢੁੱਕਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿਸੰਗ ਲਈ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਸੋਂ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੰਜਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂ ਡੇਰੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਦਾਸੀਆਂ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਆਂ, ਨਿਰਮਲਿਆਂ, ਨਿਹੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਪੰਜਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਕਤ ਵੀ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਪਤੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਥਕ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਖਾੜਿਆਂ, ਮਹਾਂ-ਮੰਡਲਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਸਰਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਬਾਕੀ ਨਿਰਮਲਿਆਂ, ਉਦਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਤੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਮਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਮਨੋਵਿਰਤੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਿਰੋਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ; ਸਗੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਮੁਤਾਬਕ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਵੱਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੈ ਸਾਲਾਨਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਕਈ ਮਹਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਯਾਚਨਾ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਅੰਦਰ ਯੂਰੇਸ਼ਲਮ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੱਢੇ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਯਹੋਵਾ ਰੱਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ ਮੰਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਜਦੇ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅੱਜ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਧਾਮ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੇ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਹਦਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਘਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਤਮੰਨਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਵੱਛ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਦੀ ਰਹੇ। ਆਏ ਗਏ ਰਾਹੀਂ, ਪਾਂਧੀ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਲਈ ਉਥੇ ਲੰਗਰ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਹੰਤਾਂ ਜਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ

ਸੀ। ਕੁਝ ਕੁ ਵੱਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਜਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਜਾਰੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਕੰਟਰੋਲ ਅਧੀਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਉਹ ਵੱਡੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਅਤੇ ਅਯਾਸ਼ ਬਣਦੇ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹਾਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਜਿਹੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਅਸ਼ਰਫ਼ ਜੀਵਨ ਹਰ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਹਦੂਦ ਅੰਦਰ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਤੱਕ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਅਸਹਿ ਸੀ।^੯

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਅਰੰਭਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੁਮੇਲ ਹਰ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੜਕਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਧਰਮ ਆਧਾਰਤ ਇੱਕ ਪੁਰਖੀ ਰਾਜ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਏਕਾ ਕੇਂਦਰਤ (unicentral) ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਦਾਰੁਲਹਰਬ' ਨੂੰ ਮੋਮਨਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਦਾਰੁਲ ਇਸਲਾਮ' ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਗਲਤ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਸਨ। ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਇਆ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਵਾਇਆ, ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਸਤਵੇਂ, ਅੱਠਵੇਂ ਅਤੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ, ਜੇਹਲ ਕੱਟੀ, ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਫੌਜ ਖੜੀ ਕੀਤੀ, ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਇਆ, ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਟੱਕਰ ਲਈ। ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਕਿਲੇ ਬਣਵਾਏ, ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕੋਈ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਦੰਦ ਕਥਾਵਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਹਕੀਕੀ ਵਾਕਿਆਤ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਨਿਖੜਵੇਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਲਹੂ ਵੀਟਵੇਂ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਲਈ ਏਥੇ ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਗੁਰਮਤੇ ਸੋਧੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਵੀ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਢਹਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੂਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗਾਂ ਦੀ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਿਰੋਲ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣ ਅਤੇ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਵੇ ਨਾ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਜਿਸ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਸੀ ਉਸ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਖਾਲਸਾਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ; ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਕੁਝ ਕੀਤਾ। ਖਾਲਸਾਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਅੱਜ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਸਮੁੱਚਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਖੁਫੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੀ ਬਾਜ਼ ਨਿਗਾਹ ਹੇਠਾਂ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਲੇਖਕ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ।⁷ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਹ ਖਾਹਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਬਦਸਤੂਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੋਮਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁਟੇ ਰਹਿਣ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੈ:ਗਵਰਨਰ ਆਰ. ਈ. ਐਜਰਟਨ ਦੀ ਹਿੰਦ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੂੰ ਸ਼ਿਮਲੇ ਤੋਂ 8 ਅਗਸਤ, ਸੰਨ 1881, ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਐਜਰਟਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

“ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਲਾਰਡ ਰਿਪਨ, ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਉਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਜੂਰ ਵਾਇਸਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਜੇਹੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕੇ।”⁸

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਰੰਭ ਸੰਨ 1920 ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਲਹਿਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੱਕ ਚੱਲੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਾਮਿਸਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ 400 ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ, 2,000 ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, 30,000 ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜੇਹਲਾਂ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਭੋਗੇ ਅਤੇ 15 ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨੇ ਭਰੇ।⁹ ਅੰਤ ਇਹਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਨ 1925 ਦਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਕਾਇਮ ਹੋਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਨਵੰਬਰ, ਸੰਨ 1920 ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ 175 ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ 30 ਅਪ੍ਰੈਲ, ਸੰਨ 1921 ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚੋਣ ਜੁਲਾਈ, ਸੰਨ 1921 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੁੱਲ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਨਾਮਜ਼ਦ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਸੰਨ 1923 ਵਿੱਚ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੰਸਥਾ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1925 ਦਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨਵੀਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਗਈ।¹⁰

ਇਸ ਐਕਟ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਅਤੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰੁਟੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਕੁਝ ਕੁ ਤਰੁਟੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸੋਧਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਇੱਕ ਸਾਧਨਹੀਣ ਸੰਸਥਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੀ। ਦਫਾ 85 ਦੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਸੰਨ 1944 - 45 ਅਤੇ ਸੰਨ 1956 ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੋਧਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਇੱਕ ਤਰਮੀਮ ਸੀ; ਹਰੀਜਨਾਂ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਰਾਖਵੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰਮੀਮ ਦਫਾ 85 ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿੱਖ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਬੱਜਟ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1956 ਵਿੱਚ ਗਿ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੋਰ ਦੇਣ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਚੋਖੀ ਰਕਮ ਵਧਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।¹¹

ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨੂੰ 70 ਸਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 31 ਦਸੰਬਰ, ਸੰਨ 1986 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਅਧੀਨ ਦਫ਼ਾ 85 ਦੇ ਕੋਈ 12 ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਦਫ਼ਾ 87 ਦੇ ਕੋਈ 350 ਦੇ ਕਰੀਬ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਰਨਾਲਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਆਰਡੀਨੈਂਸ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ 25,000 ਰੁਪੈ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ 140 ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਾਫੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਸੰਨ 1924 ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਸੀ।¹² ਸੰਨ 1925 ਦੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਿ: ਹੇਲੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਗਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਬਿਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਕਥਨ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਰੱਖਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਵੇ।¹³

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਸੰਨ 1926 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੇਕਾਂ ਵੇਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1956 ਵਿੱਚ ਰੀਜਨਲ ਫਾਰਮੂਲਾ ਬਨਣ ਸਮੇਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਹਿਰੂ-ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪੈਕਟ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।¹⁴ ਇਹ ਮੰਗ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਤੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।¹⁵ ਇਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਸੰਨ 1985 ਦੇ ਰਾਜੀਵ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।¹⁶ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦਾ ਖਰੜਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵੇਰਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੰਨ 1956 ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦਾ ਇੱਕ ਖਰੜਾ ਸਰਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੇਖੀ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ।¹⁷ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਖਰੜਾ ਸੰਨ 1977 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਰਿਟਾਇਰਡ ਚੀਫ ਜਸਟਿਸ ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ। ਬਰਨਾਲਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੋਧਣ ਲਈ ਸੰਨ 1986 ਵਿੱਚ ਦਾਲਮ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ। ਦਾਲਮ ਕਮੇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸੋਧਿਆ ਖਰੜਾ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।¹⁸

ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਬਰਨਾਲਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਾਫੀ ਕਾਹਲੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਵੀ ਯਤਨ ਹੋਇਆ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਕਈ ਚੰਗੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕੀਤਾ।¹⁹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿੱਲ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਖਰੜਾ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਅਨੁਕੂਲ ਕੁਝ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕਰਵਾਏ ਗਏ।²⁰ ਉਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਖੁਦ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ

ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਗੰਭੀਰ ਤੌਖਲੇ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੇ ਸੰਬੰਧਤ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।²¹

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ 30 ਨਵੰਬਰ, ਸੰਨ 1986 ਨੂੰ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਮੁੜ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚੋਣ ਜਿਤਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਜਲਾਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਰਕਾਰ ਸੰਨ 1925 ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਕਰਵਾਏ। ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੇਕਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਾਵਾਂਗੇ।"

ਏਥੇ ਵਿਚਾਰਨ ਯੋਗ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੀ ਮੰਗ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਮੰਗ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਗੰਭੀਰ ਦਿਖਾਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ 1925 ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਜੋ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਯਤਨ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਸੀਮ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖੀ ਭੇਖ ਵਿੱਚ ਸੁਆਰਥੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ। ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਹਸਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਘਣਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਰਧਾਵਾਨ ਅਤੇ ਸੁਝਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਐਕਟ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਗੰਭੀਰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।

ਬਰਨਾਲਾ ਸਰਕਾਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਿੱਲ ਵਿੱਚ ਮੋਟੇ ਅੱਟੇ-ਸੱਟੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 70 ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਬਿੱਲ ਦੀ ਧਾਰਾ 18 ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪੰਨਾ 117 ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ (ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਡਿਊਲ)।²² ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 41 ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੰਖਿਆ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਜੇ ਸੰਨ 1981 ਦੀ ਮਰਦਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਅਨੁਪਾਤ 5:2 ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਪਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।²³ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ। ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਬਿੱਲ ਵਿੱਚ ਕੁਆਪਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 5:2 ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮਿਥੀ ਜਾਵੇ ਨਾ ਕਿ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੀ ਮਨਸਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਲਟ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਸਹੀ ਮਿਥੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨਾ ਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਪ੍ਰਾਕਥਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ, ਉਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਿੱਲ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਿਰਪੇਖ ਕੌਮੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਝੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਟੜਤਾ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਸੁਧਾਈ ਕਮੇਟੀ ਦਾ 21-12-86 ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ)।²⁴ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਨੀਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਕਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਕਟੜਤਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਿੱਲ ਨੂੰ ਬਿਪਰਨ ਕੀ ਰੀਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਤੋਖਲਾ ਸਵੱਰਗਵਾਸੀ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ ਪੀ.ਸੀ.ਐਸ. (ਰਿਟਾਇਰਡ) ਇੰਚਾਰਜ ਲੀਗਲ ਸੈਲੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਖਰੜੇ ਬਾਰੇ ਪੜਚੋਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੈਸ ਨੋਟ ਮਿਤੀ 13-12-86 ਵਿੱਚ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।²⁵

ਇਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 18 ਦੀ ਉਪ ਧਾਰਾ (ਡੀ) ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੁਆਪਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ 24 ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕੁਆਪਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜੋ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪੰਨਾ 4 ਉੱਤੇ (ਜੈਡ ਡੀ ਉਪ ਧਾਰਾ ਅਧੀਨ) ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਪਤਿਤ ਬੰਦਾ ਵੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਕੁਠੇ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਲਈ ਬਦਚਲਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਦੀ ਛੋਟ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਨੀਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਕਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 26(1) ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਪੰਜ ਸਾਲ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਦਫ਼ਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੱਕ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਬਣਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਅਯੋਗ ਗੱਲ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਾਲ ਪੰਜ ਦੀ ਬਜਾਏ ਛੇ ਸਾਲ ਮਿਥਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਹਰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮੁੜ ਚੋਣ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣੀ ਮਿਥੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕੁ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋਰਨਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲੇ। ਹਰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਵੱਧ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਉਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਬਿਲ ਦੇ ਇਸ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੇ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਹੈ; ਭਾਵ ਸਥਾਨਕ ਕਮੇਟੀਆਂ, ਸਟੇਟਾਂ ਦੇ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਬਿੱਲ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਅਸੀਮ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਸਟੇਟ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬੋਰਡਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸੈਲੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਉਪਜਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਧੇਰੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਰੋਲ ਵਿਕੇਂਦਰਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਕਿ ਸਿੱਧਾ ਆਪ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ।

ਸੰਨ 1925 ਦੇ ਐਕਟ ਵਾਂਗ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੇ ਖਰੜੇ ਉਤੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਾਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਦਾ ਆਮ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੇ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ, ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਅਤੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ। ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੀ ਅਥਾਰਟੀ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਆਦਿ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਕਾਫੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ

ਹੈ। ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪੰਨਾ ਦੇ ਉਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਦਾੜੀ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਹੈ। ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਕਕਾਰੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਚਾਰ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਿਉਂ ਕਰੇ। ਦਾੜੀ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਤ-ਮਤਾਂਤਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਅਜੇਹੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਉਤੇ ਅਜੇ ਹੋ ਦਾੜੀ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਉਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਰ ਸਿੱਖ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ ਕਾਇਮ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਹੀ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਉਸ ਉਤੇ ਨਿਆਂਪਾਲਕਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੰਡਾ ਹੋਵੇ। ਕਾਇਮ ਕਾਨੂੰਨ ਭੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫੰਡ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਅਦਾਲਤੀ ਢਾਂਚਾ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂਕਿ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਰਨਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ।

ਉਸ ਬਿੱਲ ਦੇ ਅਧਿਆਇ II ਅਧੀਨ ਬਿੱਲ ਦੇ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਾਰਜ ਕਰਮ ਧਾਰਮਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵਾਲਾ। ਉਸ ਐਕਟ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸ ਮੌਜੂਦਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਲੀਗਲ ਸੈੱਲ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੈਸ ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਵੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਿੱਲ ਦੇ ਖਰੜੇ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਕੁਝ ਅਦਾਲਤੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਮੁੜ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਰਵਿਸ ਲਈ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਸਟੇਟਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਬੋਰਡ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਰਾਗੀ, ਢਾਡੀ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਚੋਣ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਲਈ ਕਲਰਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਫਤਰੀ ਸਟਾਫ਼ ਦੀ ਭਰਤੀ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਹਾਂ ਪ੍ਰਵਾਣਤ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਨ 1925 ਦੇ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੋਧਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਰੁਟੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਲੈਕਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸਲੈਕਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇ। ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਟਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਆਪ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ, ਸੁਝਵਾਨ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਮੈਂਬਰ ਭੇਜਣ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿਆਸੀ ਅਹੁਦਾ ਰੱਖਣ ਉਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪਉੜੀ ਨਾ ਬਣੇ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿਪਣੀਆਂ

1. ਦੇਖੋ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਪੰਨਾਂ 416
2. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ, ਪਉੜੀ ਸਤਾਈਵੀਂ
3. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਪੰਨਾ 416

4. ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪਉੜੀ ਚੌਤੀ, "ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ ਧਰਮਸਾਲ ।"
5. ਲੇਖ 'ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ', ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਜ਼ਟ, ਫਰਵਰੀ 1986, ਪੰਨਾ 25
6. ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ', ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਮਿਸ਼ਨ ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਨਾ 27
7. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕ੍ਰਿਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਨਾ 20
8. ਪੁਸਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ, ਪੰਨਾ 10
9. ਲੇਖ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲੈਜਿਸਲੇਸ਼ਨ ਜਿਨੀਸਿਸ ਐਂਡ ਐਵੋਲਿਊਸ਼ਨ, ਡਾ: ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 2
10. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 417
11. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 5
12. ਸ: ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋ:ਗੁ:ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮਿਤੀ 21-8-1924 ਦੀ ਚਿੱਠੀ; ਦੇਖੋ ਸਮ ਕੰਨਫੀਡੈਂਸ਼ਲ ਪੇਪਰਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਮੂਵਮੈਂਟ, ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 123
13. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੇਪਰ, ਪੰਨਾ 7
14. ਡਾ: ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਪਰ ਵਰਣਤ ਪੇਪਰ, ਪੰਨਾ 3
15. ਦੇਖੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ 1973 ਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਤਾ
16. ਰਾਜੀਵ ਲੌਗੋਵਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ 5(1)1
17. ਦੇਖੋ ਸ਼੍ਰੋ:ਗੁ:ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅੰਤਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮਿਤੀ 24 - 4 - 58 ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਮਤਾ
18. ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਿੱਲ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਮਿਤੀ 18-8-86
19. ਦੇਖੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਲੀਗਲ ਸੈੱਲ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ ਦਾ ਮਿਤੀ 11-12-1986 ਦਾ ਪ੍ਰੈਸ ਨੋਟ
20. ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ ਮਿਤੀ 28-10-86 ਵਿੱਚ ਸ: ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੇਖ
21. ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਮਿਤੀ 2-12-86 ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਈ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ।
22. ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਐਕਟ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਡਿਊਲ
23. ਸ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰੈਸ ਨੋਟ
24. ਦੇਖੋ ਸੁਧਾਈ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਮਿਤੀ 2-12-86
25. ਸ:ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮੋਗਾ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰੈਸ ਨੋਟ

❧

*None other than Thee is real.
 Lord-Creator ! what Thou dost will, happens.
 Thine the power; Thou the prop to our mind.
 Nanak ! ever the sole Lord contemplate.
 The Supreme Being, Bestower of boons is Lord of all.*

— Guru Granth Sahib, p. 723

❧